

АРМ «Эксперт».

Еще до начала производства по уголовному делу в ИС ЕРДР образуются автоматически первые электронные документы: «Рапорт о регистрации КУИ», «Рапорт о обнаружении уголовных правонарушений», «Уведомление прокурора о начале досудебного расследования» [5].

В целях обеспечения защиты проводятся регулярные проверки на наличие киберугрозы. В качестве одного из легкости функционалов, следует отметить рассмотрение следственных действий и ходатайств.

Также модуль «Электронное уголовное дело» был усовершенствован новыми приложениями, такими как «Е-сараптама», «ЕРДР Оффлайн» и «Е-заң көмегі».

Так, «Е-сараптама» позволяет сотрудникам назначать судебные экспертизы, принимать и обрабатывать их результаты в электронном формате через модуль е-УД [6]. По такому же принципу работает проект «Е-заң көмегі» он позволяет назначить адвоката по уголовному делу одним действием [7]. Адвокат получает смс оповещение на телефон, далее подтверждает и дает согласие, и приступает к защите. Приложение «ЕРДР-offline» создано для работы в полевых условиях, когда нет доступа к рабочему месту. С его помощью можно оформлять важные документы на месте: протоколы осмотра, допросов, ходатайства и постановления. Все данные сразу фиксируются в системе, что упрощает и ускоряет процесс.

Благодаря цифровизации судопроизводства сроки о санкционировании решении мер пресечения в виде содержания под стражей сократило в среднем на 6 часов. Рассмотрении ходатайств онлайн позволило исключить риск их побега. Если учесть, что в суды доставляется ежегодно 10 тысяч лиц для пресечения в виде содержания под стражей, то это экономит 140 тысяч человеческих часов и 45 млн тенге [5]. Залы судебных заседаний оснащенными системами аудио и видео фиксации с возможностью электронного протоколирования, что уменьшило количество жалоб на порядок ведения судебного заседания.

Генеральной прокуратурой и органами уголовного преследования в целях оптимизации эффективности досудебного расследования проводятся обучающие семинары и практическая помощь.

Модернизация уголовного процесса – один из ведущих приоритетов работы органов на последующие годы. Зарубежные эксперты отмечают то, что Казахстан имеет инфраструктуру для успешного решения цифровых судопроизводств. Также стоит отметить, что цифровизация это долго срочный процесс, который требует постоянной реализации.

Список использованных источников:

1. Цифровизация уголовного процесса
2. Проблемы внедрения электронного формата уголовного расследования в Республике Казахстан
3. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты
4. «Цифровизация уголовного процесса в республике казахстан: становление и практика применения» – тема научной статьи по праву читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка
5. Производство по уголовному делу в электронном формате по законодательству Республики Казахстан
6. О запуске пилотного проекта «Е-sarapta» («Е-экспертиза»)
7. Е-Заң көмегі | АО «Национальные Информационные Технологии»

ЖӘБІРЛЕНУШІНІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІК ЖАҒДАЙЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА МӘСЕЛЕСІ

Ибрагимұлы Айбек, магистрант «Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы»

Ғылыми жетекші: Кусаинова Л.К., к.ю.н., профессор кафедрасы УППиК

Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесінде жәбірленушінің құқықтық

мәртебесінің теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Жәбірленушінің құқықтары, міндеттері мен кепілдіктері талданады, сондай-ақ іс жүргізу нормаларын іске асырудың қазіргі проблемалары анықталады. Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу заңнамасымен салыстырмалы талдау жүргізілуде. Заңнаманы және жәбірленушілердің құқықтарын қорғау практикасын жетілдіру бағыттары ұсынылады.

Түйінді сөздер: жәбірленуші, қылмыстық процесс, құқықтар, қорғау, зиянды өтеу, Қазақстан, Ресей, қылмыстық іс жүргізу кодексі. Жәбірленуші институты жеке тұлға, қоғам және мемлекет мүдделерінің тепе-теңдігін қамтамасыз ететін қылмыстық процестің негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Оның құқықтық табиғаты мен функционалдық маңызы қарапайым іс жүргізу рөлінен әлдеқайда асып түседі, өйткені бұл жәбірленуші қылмыстық іс жүргізу жүзеге асырылатын Тараптың нақты көрінісі болып табылады. Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы қылмыстық-құқықтық саясаты шеңберінде жәбірленуші институты жауапкершіліктің бұлтартпастығы және әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру қағидатын іске асыруды қамтамасыз ете отырып, өтемдік қана емес, сонымен қатар алдын алу функциясын да орындайды. Жәбірленуші-қылмыс физикалық, мүліктік немесе моральдық зиян келтірген адам. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасы оның кінәлі адамды жауапқа тартуды талап етуге, дәлелдемелер ұсынуға, өтініштер мен қарсылық білдірулерді мәлімдеуге, сондай-ақ сот отырыстарына қатысуға құқығы бар процестің белсенді қатысушысы ретіндегі мәртебесін бекітеді. Жәбірленушінің құқықтық мәртебесі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі — ҚР ҚПК) нормаларымен айқындалады, онда оған бұзылған құқықтар мен әділеттілікті қалпына келтіруге бағытталған процестік құқықтар мен міндеттер кешені беріледі [1; 5]. Нормативтік базаның дамуына қарамастан, іс жүзінде жәбірленуші институты іс жүргізу тетіктерінің жетілмегендігімен де, азаматтардың жеткіліксіз ақпараттандырылуымен де байланысты бірқатар проблемаларға тап болады. Көбінесе сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары адамды жәбірленуші деп тану мәселесіне ресми түрде жақындайды, бұл рәсімді кешіктіруге әкеп соғады және іс жүргізу кепілдіктеріне қол жеткізуді шектейді. Жекелеген жағдайларда жәбірленушілер іс жүзінде тергеу әрекеттеріне белсенді қатысудан шығарылатын, іс материалдарымен танысуға немесе білікті заң көмегін алуға мүмкіндігі жоқ жағдайлар байқалады. Сонымен қатар, келтірілген зиянның орнын толтыруға және жәбірленушінің сот процесіне қатысуына қатысты мәселелер шешілмеген күйінде қалып отыр. Көбінесе залалды өтеу құқығын іске асыру азаматтық талап қоюдың ресми мәлімдемесіне дейін азаяды, ол қараусыз қалады немесе ішінара процестік сипаттағы кемшіліктерге байланысты қанағаттандырылады. Мұның бәрі құқықтық реттеу мен жәбірленушілердің мүдделерін қорғаудың практикалық тетіктерін одан әрі жетілдіру қажеттілігін көрсетеді [2; 5]. Жәбірленуші ұғымы Қазақстан Республикасы қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі-ҚР ҚПК) 71-бабында бекітілген, оған сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық өзіне тікелей моральдық, тәндік немесе мүліктік зиян келтірді деп пайымдауға негізі бар тұлға қылмыстық процесте жәбірленуші деп танылады. Мұндай анықтама жәбірленушінің қылмыстық процестегі рөлін түсінудің заманауи тәсілін кездейсоқ көрсетпейді: бұл қылмыстың материалдық салдарын ғана емес, сонымен бірге моральдық азапты, жеке тұлғаның конституциялық құқықтары мен мүдделерін бұзуды ескеру қажеттілігін көрсетеді. Осылайша, заң шығарушы адамды адам құқықтары мен қылмыстық сот төрелігі саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкес келетін келтірілген зиянның барлық түрлерінен кешенді қорғауға ұмтылады.

Айта кету керек, ҚР ҚПК-нің 71-бабында көрсетілген жәбірленушінің анықтамасы тұтастай алғанда қылмыс құрбандары мен билікті теріс пайдалану үшін сот төрелігінің негізгі қағидаттары декларациясының (БҰҰ, 1985 ж.) ережелеріне сәйкес келеді, онда мемлекет қылмыс құрбандарына әділ қарауды, олардың құрметпен қарауын, сот төрелігіне қол жеткізуді және келтірілген үшін өтемақы алуды қамтамасыз етуге міндетті деп бекітілген зиян [3; 5]. Бұл Қазақстанның ұлттық заңнамасының жеке құқықтарды қорғаудың халықаралық жүйесіне кіріруге және осы саладағы құқықтық тәсілдерді біріздендіруді қамтамасыз етуге ұмтылысын айғақтайды.

Жәбірленушінің құқықтық мәртебесінің негізін ҚР ҚПК-нің 71-74-баптарында бекітілген оның іс жүргізу құқықтарының жиынтығы құрайды. Бұл нормалар оның қылмыстық процеске қатысуының негізін құрайды және тергеу мен сот процесіне нақты әсер етуді қамтамасыз етеді. Олардың негізгілері: айғақтар беру, дәлелдемелер ұсыну, өтініштер мен қарсылық білдірулерді мәлімдеу, іс материалдарымен танысу, тергеу органдары мен соттың іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағымдану, сот отырыстарына қатысу және залалды өтеуді талап ету құқығы [4; 5].

Бұл құқықтар декларативті емес екенін атап өту маңызды: олар жәбірленушінің мүдделерін қорғаудың заңды құралын құрайды және тараптардың бәсекелестік принципін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл құқықтарды тиімді пайдалану қылмыстық сот ісін жүргізу мақсаттарына — шындықты анықтауға, кінәлілерді жауапқа тартуға және бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге ықпал етеді. Осылайша, Қазақстан Республикасында жәбірленушінің құқықтық мәртебесі қылмыстық процестің негізгі қағидаттарымен — заңдылықпен, жеке адамның құқықтарын қамтамасыз етумен және Тараптардың бәсекелестігімен тығыз байланысты, бұл оның сот төрелігінің жалпы құрылымындағы маңыздылығын көрсетеді.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасында қарастырылған іс жүргізу құқықтарының кең тізбесіне қарамастан, іс жүзінде оларды жүзеге асыру құқық қолдану және ұйымдастырушылық факторларға байланысты бірқатар қиындықтарға тап болады. Ең өзекті мәселелердің бірі жәбірленушілердің өздеріне тиесілі құқықтары мен міндеттері туралы хабардар болуының төмен деңгейі болып қала береді. Сотқа дейінгі тергеу органдарының қызметін талдау шеңберінде жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, қылмыстық істердегі жәбірленушілердің 40% - дан астамы өз құқықтары туралы білмейді, ал тергеушілердің бір бөлігі жәбірленушіні хабардар ету процесіне ресми түрде жақындайды, тек процессуалдық құжаттарды түсіндірусіз тапсырумен шектеледі [5; 5]. Бұл жәбірленушілердің іс жүзінде процеске белсенді қатысудан шығарылуына және оларға заңмен берілген мүмкіндіктерді пайдаланбауына әкеледі.

Іс жүзінде тергеу органдары жәбірленушілердің құқықтарын іске асыру үшін тиісті жағдайларды қамтамасыз етпейтін жағдайлар да анықталады — мысалы, өтініштерді қарау, іс материалдарымен танысу немесе іс жүргізу әрекеттеріне қатысу кезінде. Бұл жағдай көбінесе тергеушілерге үлкен жүктеме, процеске қатысушыларды ақпараттандырудың бірыңғай әдістемелік тәсілдерінің болмауы және тұтастай алғанда құқықтық мәдениеттің жеткіліксіздігімен байланысты. Мұның бәрі азаматтардың қылмыстық қудалау органдарына деген сенім деңгейін төмендетеді және сот төрелігі міндеттеріне қол жеткізуге кедергі келтіреді.

Проблемалар зиянды өтеу құқығын іске асыру кезінде де туындайды. Жәбірленуші қылмыстық іс жүргізу шеңберінде азаматтық талап қоюға құқылы болса да, сот практикасы дәлелдемелердің жеткіліксіздігіне, іс жүргізу қателіктеріне немесе істі қараудың кешіктірілуіне байланысты мұндай талап-арыздар ішінара немесе мүлдем қаралмай қалатынын көрсетеді [6; 5]. Кейбір жағдайларда соттар азаматтық талапты қанағаттандырудан бас тартуға түрткі болады, себебі келтірілген залалдың мөлшері қосымша бағалауды қажет етеді, бұл жәбірленушіні азаматтық сотқа қайта жүгінуге мәжбүр етеді, осылайша бұзылған құқықтарды қалпына келтіру процесін кешіктіреді. Жәбірленушінің тергеу әрекеттеріне қатысу мәселесі ерекше назар аударуға тұрарлық. Заңнама жәбірленушінің сараптама, жауап алу және басқа да іс жүргізу әрекеттері кезінде қатысу құқығын тікелей бекітетініне қарамастан, іс жүзінде бұл құқық жиі еленбейді. Жәбірленушілерге тергеу іс-шараларының уақыты мен орны туралы әрдайым уақтылы хабарланбайды, бұл олардың тергеу барысын бақылау және өз мүдделерін қорғау мүмкіндігінен айырады. Нәтижесінде сот төрелігі органдары тарапынан ресми көзқарас сезімі қалыптасады, бұл азаматтардың сот-құқықтық жүйеге деген сенімін төмендетеді және қылмыстық процестің ашықтығы мен әділдігі қағидаттарына қайшы келеді.

Ресейдің қылмыстық процесінде жәбірленушінің түсінігі мен мәртебесі Ресей Федерациясының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің (бұдан әрі-РФ ҚДЖК) 42 — бабында бекітілген. Осы нормаға сәйкес қылмыспен физикалық, мүлктік немесе моральдық зиян келтірілген адам жәбірленуші болып танылады. Сонымен бірге, Ресей заңнамасы адамды жәбірленуші деп тану негіздерін де, оның қылмыстық процеске қатысуының іс жүргізу кепілдіктерін де егжей-тегжейлі реттейді. Қазақстандық заңнамамен салыстырғанда ресейлік модель жәбірленушінің ынтымақтастық туралы сотқа дейінгі келісім жасасуға қатысу мүмкіндігін, тегін заң көмегін алуды және моральдық зиянды өтеуді, сондай-ақ процеске қатысуға байланысты қатерлер кезінде қауіпсіздіктің кеңейтілген кепілдіктерін қоса алғанда, құқықтардың неғұрлым егжей-тегжейлі тізбесімен ерекшеленеді [7; 5]. Ресейлік құқықтық жүйеде жәбірленушінің қылмыстық сот ісін жүргізудің барлық кезеңдеріне қатысуын қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады. Жәбірленуші қаулылармен, тергеу әрекеттерінің хаттамаларымен танысуға, айып тағылған кезде қатысуға, тараптардың жарыссөздеріне қатысуға және сотта көшірмемен сөйлеуге құқылы. Бұдан басқа, анықтау және тергеу органдарының жәбірленушіге оның құқықтарын түсіндіру, сондай-ақ оларды іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз ету міндеті заңнамалық деңгейде бекітілген, бұл

процестік қорғаудың неғұрлым жоғары деңгейін қалыптастырады.

Қазақстандық ҚДЖК тұтастай алғанда құрылымы мен мазмұны жағынан ресейлік ҚДЖК-ге ұқсас, алайда жәбірленушінің құқықтарын нақты қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар нақты қорғау тетіктерін қамтымайды. Атап айтқанда, қазақстандық заңнамада жәбірленушілерге белгілі бір санаттағы істер бойынша тегін заң көмегі институтына ұқсас ережелер, сондай-ақ моральдық зиянды өтеудің мемлекеттік кепілдіктерін көздейтін нормалар жоқ. Қазақстанда бірқатар еуропалық мемлекеттерде бар және қылмыстық процесте азаматтардың құқықтары бұзылған жағдайларға жедел ден қоюға мүмкіндік беретін жәбірленушілердің құқықтары жөніндегі Омбудсмен институты әлі құрылмағаны да ерекше назар аударуға лайық. Соған қарамастан, соңғы жылдары Қазақстанда жәбірленушінің рөлін нығайту үрдісі байқалады. Атап айтқанда, тараптарды татуластыру туралы ережелер енгізілді, жәбірленушінің сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысы туралы ақпарат алу құқығы кеңейтілді, өтініш берудің электрондық нысандары мен цифрлық сервистер енгізілуде, бұл қылмыстық процестің біртіндеп жаңғыртылғанын және оның жеке тұлға құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттарына жақындағанын куәландырады [8; 5]. Осылайша, айырмашылықтардың сақталуына қарамастан, Қазақстан мен Ресей заңнамасы бір бағытта — жәбірленушілердің нақты қорғалуын қамтамасыз етуге және қылмыстық сот төрелігінің тиімділігін арттыруға бет бұрып отырғанын атап өтуге болады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесінде жәбірленушілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыру үшін құқық қолданудағы нормативтік және практикалық олқылықтарды жоюға бағытталған дәйекті шаралар кешенін іске асыру қажет. Қылмыстық сот ісін жүргізуді дамытудың қазіргі тенденциялары жәбірленушінің құқықтарын жариялауды ғана емес, оларды іске асырудың пәрменді тетіктерін құруды талап етеді. Осыған байланысты реформалаудың бірнеше негізгі бағыттарын бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, адамды жәбірленуші деп тану тәртібін нақтылау және осындай шешім туралы хабарлаудың нақты іс жүргізу мерзімдерін белгілеу талап етіледі. Іс жүзінде бұл мәселе пікірталас болып қала береді, өйткені нақты мерзімдердің болмауы көбінесе процедураның кешіктірілуіне және соның салдарынан азаматтардың сот төрелігіне қол жетімділігінің шектелуіне әкеледі. Заң шығарушы сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының қылмыс туралы арыз түскен сәттен бастап барынша қысқа мерзімде жәбірленуші деп тану туралы шешім қабылдау міндетін бекітуі керек, бұл процестің жеделдігі мен ашықтығын қамтамасыз етеді. Екіншіден, жәбірленушіге тегін заң көмегі кепілдіктерінің тізімін кеңейту қажет. Қазіргі уақытта Қазақстанда тегін көмек алу құқығы негізінен күдікті мен айыпталушыға беріледі, ал жәбірленуші көбінесе адвокаттың шығындарын өз бетінше көтеруге мәжбүр. Процеске қатысушылардың осы санаты үшін мемлекеттік қолдау тетігін енгізу тараптардың теңдігі қағидатын қамтамасыз етуге ықпал етеді және азаматтардың нақты қорғалуын арттырады. Үшіншіден, қылмыс құрбандарына зиянды өтеудің бірыңғай мемлекеттік қорын құру маңызды бағыт болып табылады. Мұндай тәжірибе қазірдің өзінде бірқатар еуропалық мемлекеттерде жұмыс істейді және өзінің тиімділігін дәлелдеді. Мұндай қордың болуы кінәлі адам анықталмаған немесе келтірілген зиянды өтеу мүмкіндігі болмаған жағдайларда да залалды өтеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Төртіншіден, сотқа дейінгі іс жүргізуде «жәбірленушінің өкілі» институтын енгізген жөн. Мұндай институт процесті білікті сүйемелдеуді, құқықтарды түсіндіруді және іс жүргізу құжаттарын дайындауды қамтамасыз ете отырып, жәбірленуші мен тергеу органдары арасындағы делдал қызметін атқара алады. Бұл әсіресе жеткілікті құқықтық білімі жоқ немесе осал адамдарға қатысты. Бесіншіден, жәбірленушінің сот бітімгершілік рәсімдеріне міндетті түрде қатысу тетігін әзірлеу керек. Оның татуласу сатысында болуы осындай рәсімдердің әділдігі мен ашықтығын қамтамасыз етуге, жәбірленушіге қысымды болдырмауға және қол жеткізілген келісімнің еріктілігіне кепілдік беруге мүмкіндік береді. Аталған шараларды іске асыру азаматтардың сот жүйесіне деген сенімін арттырып қана қоймай, БҰҰ декларациясының ережелерін және Еуропа Кеңесінің қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы ұсынымдарын қоса алғанда, Қазақстан Республикасы заңнамасының адам құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [9; 5]. Жәбірленуші қылмыстық процестің орталық қайраткерлерінің бірі болып табылады, өйткені оның құқықтарын іске асыру арқылы қылмыстық сот ісін жүргізудің негізгі міндеттері — шындықты белгілеу, әділеттілікті қалпына келтіру және жеке адамның құқықтарын қорғау қамтамасыз етіледі. Жәбірленушінің құқықтары қаншалықты толық және тиімді қамтамасыз етілетініне нақты қылмыстық істің нәтижесі ғана емес, сонымен бірге қоғамның жалпы сот жүйесіне деген сенім деңгейі де байланысты. Жәбірленушінің құқықтарын нақты қамтамасыз ету мемлекеттің адамгершілігі мен

әділдігінің индикаторы ретінде қызмет етеді, сондай-ақ қоғамдағы құқықтық мәдениеттің даму деңгейін көрсетеді. Қазіргі шындықтар жәбірленушінің іс жүргізу кепілдіктерін декларативті емес, практикалық күшейтуді талап етеді. Азаматтардың өз құқықтары туралы хабардар болуы, білікті заң көмегінің қолжетімділігі және келтірілген зиян үшін әділ өтемақы алу мүмкіндігі мәселелері ерекше маңызға ие. Осы мақсаттарға жету үшін заң шығарушының, сотқа дейінгі тергеу органдарының және сот билігінің тиімді құқықтық тетіктерді құруға және бюрократиялық кедергілерді жоюға бағытталған келісілген күш-жігері қажет. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының заңнамасын салыстырмалы талдау отандық құқықтық жүйе Қылмыс құрбандарының құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттарына біртіндеп жақындап, дұрыс бағытта дамып келе жатқанын көрсетеді. Сонымен бірге жәбірленушінің құқықтық мәртебесін жетілдіру, оны процеске қатысушы деп тану рәсімдерін нақтылау, тегін заң көмегінің кепілдіктерін кеңейту және зиянды өтеудің қосымша құралдарын енгізу бойынша міндеттер өзекті болып қала береді.

Осылайша, жәбірленуші институтын одан әрі дамыту оның құқықтарын ресми емес, нақты қорғауды қамтамасыз етуге бағытталуы керек. Осы міндеттерді дәйекті орындау қылмыстық процеске заңдылық, әділдік және гуманизм қағидаттарын нығайтуға, сот жүйесінің тиімділігін және азаматтардың сот төрелігіне сенімін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (өзгерістермен және толықтырулармен).
2. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы (өзгерістермен және толықтырулармен).
3. Қылмыс құрбандары мен билікті асыра пайдалану үшін сот төрелігінің негізгі принциптері туралы Декларация. 1985 жылғы 29 қарашадағы БҰҰ Бас Ассамблеясының 40/34 қарарымен қабылданды.
4. Байкенова Г. Т. Қылмыстық процеске жәбірленушінің құқықтық мәртебесі: теория және практика. – Қарағанды: КУ. Е. А. Бөкетов, 2021.
5. Л. К. Құсайынова Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесінде жәбірленушілердің құқықтарын іске асыру // кітап хабаршысы, 2022. – №3. - Б. 47-53.
6. А. Н. Қожахметов қылмыстық процеске Жәбірленушілерге зиянды өтеу мәселелері туралы. // Құқық және мемлекет, 2023. – №4. – Б. 25-31.
7. Ресей Федерациясының 2001 жылғы 18 желтоқсандағы № 174-ФЗ қылмыстық іс жүргізу кодексі (2024 ж. ред.).
8. Сейтханова Д. М. қылмыстық процеске жәбірленушінің құқықтық жағдайын жетілдіру // zakon.kz [Электрондық ресурс]. - URL: <https://www.zakon.kz> (өтініш берген күні: 28.10.2025).
9. eLibrary.ru. жәбірленушінің құқықтық мәртебесі тақырыбы бойынша ғылыми жарияланымдар [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.elibrary.ru>

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ

Искакова Ж.А., Заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Кайроллаева Л.К., Заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Бұл мақалада ғылым мен білімнің инновациялық даму жағдайындағы ықпалдасуының жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға қосатын үлесі қарастырылады. Ғылым мен білімді интеграциялау жастарды этикалық және моральдық құндылықтарға тәрбиелеудің тиімді құралы ретінде көрсетілген. Мақалада сыбайлас жемқорлықтың алдын алу үшін ғылыми зерттеулердің рөлі, білім беру жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиені күшейту жолдары және